

Β Ι Β Λ Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

- BACHMAYER, FR., SYMEONIDIS, N. SEEMANN, R., ZAPFE, H. 1976.- Sie Ausgrabungen in der Zwergeliefantenhöhle "Charkadio" auf der Insel Tilos in den Jahren 1974 und 1975. *Ann.Naturhistor.Mus. Wien*, 80, 113-144, Nov.1976.
- BACHMAYER, FR., & WILSON, R.W. 1980.- A third contribution to the Fossil Small Mammal Fauna of Kohfidisch (Burgenland), Austria. *Ann. Naturhist. Mus. Wien*, 83, 351-386, Wien.
- CULVER, D. 1969.- Analysis of simple cave communities I. Caves as Islands. *Evolution*, 24, 463-474, June, 1970.
- DREXLER, L. 1957.- Ein pathologischer Humerus eines Höhlenbären. *Ann. Naturhist.Mus.Wien*, Bd.6, S.96-101.
- HERAA, M. & STRINGFIELD, V.T. 1972.- KARST. Important Karst Regions of the Northern Hemisphere. p.1-55. ELSEVIER PUBLISHING COMPANY, Amsterdam, London, New York.
- MAC ARTHUR, R. WILSON, E., 1967.- The theory of island, *Biogeography* p.1-203, New Jersey.
- MALLC, F. & TOEIEN, H. 1976.- Die Säugerreste-Führenden Spalten füllungen des älteren Pleistozäns von Neuleiningen bei Grünstadt (Pfalz). *Mainzer geowiss. Mitt.*, S.129-134, 6 Abb.Mainz.
- MAYHEW, D.F. 1976.- Avian predators as accumulators of fossil mammal material. *Boreas*, vol.6, pp.25-31, Oslo.
- SIMBERLOFF, D.O., 1976.- Taxonomic diversity of island biotas. *Evolution*, 24, 23-47.
- SYMEONIDIS, N. 1972.- Die Entdeckung von Zwergeliefanten in der Höhle "Charkadio" auf der Insel Tilos (Dodekanes, Griechenland). *Ann.Géol.d. Pays Hellén.*, 24, p.445-461, Athènes.
- SYMEONIDIS, N., BACHMAYER, F., & ZAPFE, H. 1978.- Eine jungpliozäne Wirbeltierfauna aus der Höhle von Vraona (Attika, Griechenland). *Ann.Naturhist. Mus. Wien*, 81, 221-227, Wien.
- TRIMMEL, H. 1968.- Höhlenkund. S.1-300. Friedr.Vieweg & Sons GmbH, Braunschweig.
- VOS, J.de, 1979.- The enderic Pleistocene deer of Crete. I. *Proc.of the Kon.Neder.Akad.van Wetensch.series B*, vol.82(1).
- ZAPFE, K. 1979.- Paläontologie und Höhlenkunde. ες Höhlenforschung in Österreich: Veröffentlichungen aus dem Naturhist.Mus.Wien Neue Folge 17, S.46-51, Wien.

**ΣΠΗΛΑΙΑ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΑ
ΣΤΗ ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΠΑΝΑ. ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ***

Από τή
ΧΑΡΙ ΔΕΛΗΓΕΩΡΓΗ **

ΣΠΗΛΑΙΟ ΟΙΝΗΣ Β' ΜΑΡΑΘΩΝΑ (Α.Σ.Μ. 0721)

Στή Β.Α πλευρά του λόφου της Ακρόπολης της Οίνος ήταν γνωστή από παλιά, μιά σπηλιά με δύο εισόδους που ταυτιζόταν από τους παλιότερους με τήν σπηλιά, που αναφέρει ο Πausanias (1).

Τό 1957 - 58, ο έφορος αρχαιοτήτων Γιάννης Παπαδημητρίου ανακάλυψε δυτικότερα της προηγούμενης σπηλιάς, στή βόρεια πλευρά του λόφου, τήν είσοδο μιάς άλλης της οποίας η περιγραφή προσαρμόζεται απόλυτα με τά λεγόμενα του Πausanias.

Η σπηλιά βρίσκεται 3 χιλ. δυτικά του σημερινού χωριού, σε ύψομετρο 118 μ. νότια της αρχαίας χαράδρας του μικρού ποταμού που πηγάζει από τίς πλαγιές του Πεντελικού και χύνεται στή θάλασσα του Μαραθώνα.

Τό κοίλωμά της έχει μήκος 75 μ. και πλάτος 15 μ. Με τήν πάροδο των ανασκαφών βρέθηκε και δεύτερη είσοδος στή δυτική πλευρά. Η ανατολική θεωρείται η κυρία είσοδος διότι ο χώρος όλόγυρα είχε διαμορφωθεί πάνω σε παλιό επίπεδο και στους βράχους όλόγυρα είχαν λαξευθεί κοιλοότητες για τήν έναπόθεση αναθημάτων. Κοντά σ' αυτή τήν είσοδο, μιά αναθηματική ενεπίγραφη στήλη αφιερωμένη στον Πάνα και τίς Νύμφες περιέχει ιερό νόμο του άρχοντα θεόφημου 61 - 60 π.χ., με απαγορευτικούς νόμους για τούς εισερχόμενους.

* Grottes de la region d' Attique consacrees au culte de dieu Pan.
Les excavations et les decouvertes.

** DELIGEORGI, HANIS.- diplômée en archéologie, membre régulier de la S.S.G.
II, rue Mantzarou, Athènes.

Στήν αριστερή πλευρά της κυρίας εισόδου, βρέθηκαν ανθρώπινοι σκελετοί , με τό τυπικό της ταφής της νεολιθικής εποχής , ύστρακα παλιότερης νεολιθικής εποχής, 5000-4000 π.Χ, καθώς και μιά χάλκινη αξίνα του τέλους της πρωτοελλαδικής περιόδου, δηλ. 2800 - 1900 . Στήν πρώτη αίθουσα, άνοίχθηκε μιά δοιμαστική τάφος βάθους 2μ. όπου βρέθηκαν ύστρακα άγγείων της λεγόμενης μεσοελληνικής νεολιθικής εποχής 1900 - 1600 π. Χ., γνωστής από την Χαιρώνεια και τον Όρχομενό Βοιωτίας, δηλ. τά χαρακτηριστικά του είναι ένας συνδυασμός σπειροειδών και μαϊανδροειδών θεμάτων, με χαρακτή άκιδωτή ή έμπιεστη διακόσμηση.

Στή δυτική είσοδο βρέθηκε σειρά νεολιθικών άγγείων που κάλυπτονταν με πλάκες και ο τρόπος της τοποθέτησής τους μάς έπιτρέπει νά υποθέσουμε ότι πρόκειται μάλλον για προϊστορικό ιερό.

Η προϊστορική περίοδος της σπηλιάς φθάνει μέχρι και την ύστεροελλαδική ΙΙΙ (1600 - 1100 π.Χ) και περιορίζεται στις δύο εισόδους . Η κλασσική και η μεταγενέστερη ρωμαϊκή εποχή, εκτείνεται σ'όλη την έκταση, ειδώλια του Πάνα, θηλυκές θεότητες , νύμφες, καθώς και ένα ζευγάρι σκουλαρίκια , αφιερωμένα προφανώς στις Μαραθωνίδες Νύμφες.

Από την Ύστεροελλαδική ΙΙΙ μέχρι και τον 5ον αιώνα π. Χ. δέν βρέθηκαν λείψανα λάτρείας . Ίσως τό σπήλαιο έγκαταλείφθηκε κατά τό τέλος της προϊστορικής εποχής , και μετά τον 5ον αιώνα συγκεκριμένα στά Μηδικά (μάχη Μαραθώνα 490 π.Χ) άνοίχτηκε σάν λατρευτικό, αφιερωμένο στό θεό Πάνα και τίς Νύμφες.

Τό δυτικό τμήμα της σπηλιάς τό λιγότερο προσχωμένο.

Résumé

C' est de cette grotte là que Pan a répandu " le panique"aux Perses et a offert la victoire aux Grecs. Une partie seulement de la grotte a été explorée par l'archéologue Papadimitriou. Les découvertes appartenaient à (3) époque différentes.

1) Epoque Néolithique dite " la plus ancienne", 2) époque classique, 3) époque romaine.

(3) Les grottes sur le flanc Nord-Ouest de l'Acropole.

Le culte des dieux Pan et Appolon sur ce côté là de la citadelle.-

Les excavations organisées par l'Ecole Archéologique Grecque en 1896, ont mis fin au désaccord des archéologues concernant le lieu du culte d'Appollon de Pan dans les grottes dites B et C. Les découvertes datent plutôt de l'époque romaine.

Β Ι Β Λ Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

1. DAUX, G. 1959.- "Chronique des fouilles et découvertes Archeologiques en Grèce en 1958" Marathon, grotte de Pan " B.C.H 83, pp. 587, 590
2. ΓΙΑΝΝΟΥΛΙΔΟΥ Κ. "Ιστορικά σπήλαια της αρχαιότητας Σπήλαιο Πάνα και Νυμφών "Πλάτων" Δελτίου Έλληνων Φιλολόγων, τομ. 23 τευχ. 43, 45 σελ. 205 - 6.
3. ΔΕΛΗΓΕΩΡΓΗ - ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ Χ. 1980.- "Η σπηλιά, ναός του θεού Πάνα, σπήλαια της Άττικής αφιερωμένα στη λατρεία του θεού" ανάτυπο δελτίου Ε.Σ.Ε 1980 σελ. 113 - 176 Αθήνα.
4. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ι. 1958.- "Ανασκαφή σπηλαίου Πανός Π.Α.Ε σελ. 14 Αθήνα.
5. ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ, Attica 32,7
6. ΠΕΤΡΟΧΕΙΛΟΣ, Ι. 1958.- Σπήλαιο Οίνος Μαραθώνος, Δελτίο Ε.Σ.Ε τομ. IV σελ. 99 Αθήνα.
7. ΠΛΑΤΩΝ, Ν. Λιθικός και Πρωτόχαλκος Πολιτισμός (κατά τις παραδόσεις του Καθηγητή) σελ. 59 - 60 Έκδοτικός οίκος Σάκκουλα, Θεσ/νίκη.

*Η Λυχνοσπηλιά, βρίσκεται στις Ν.Δ. υπώρειες της Πάρνηθας, στο βουνό Ταμίλι. Η ακριβής της θέση είναι στην οχθη του χειμάρρου που σήμερα ονομάζεται "ρέμα της Γκούρας".

Για το ιερό τουτο ο Πausanias δεν αναφέρει τίποτα. Μερικές αναφορές γίνονται από τον Αίλιανό⁽¹⁾ και τον Μένανδρο⁽²⁾, οι οποίοι το ονομάζουν "Νυμφαίον των Φυλασίων". Μας έγινε γνωστή από μελετητές του 19ου αιώνα, τον Dodwell, Ross, Lolling, Milchoffer.

*Η είσοδος και το άνοιγμα της σπηλιῆς.

Αποτελείται από δύο θαλάμους που έκτείνονται από Βορρά προς νότο. Ο μεγάλος έχει μήκος 52 μ. και ο μικρός, με κατεύθυνση βορειοανατολική, 10μ.

*Η ανασκαφή έγινε το 1900 από τον Έφορο αρχαιο-

1) Αίλιανός: Άγροικικά ἐπιστολαί, 15

2) Μένανδρος: Φραγμένα, σελ. 14

* La grotte au mont Parnés.

τήτων Σκιά. Διανοίχτηκε τό στόμιο τής σπηλιάς καί έρευνηθήκε τό α' μέρος μέχρι τήν έπιγραφή πού υπάρχει χαραγμένη στό βράχο δεξιά στό στόμιο.

Ή έρμηνεία τής έπιγραφής από τόν Lolling, μάς έδωσε τό αρχαίο όνομα τής Ρεματιάς, καθώς καί τό όνομα τού θεού, στόν όποίο ήταν αφιερωμένη.

Κατά τήν άνασκαφή έρευνηθήκαν (3) στρώματα. Τό άνώτατο άνήκει στά μετά τά μηδικά και φθάνει μέχρι τά μεσαιωνικά χρόνια, μιά χρυσή άναθηματική κλίνη, ίατρικά εργαλεία, χάλκινα νομίσματα αυτοκρατορικών χρόνων, πλέον των 2000 λυχνάρια, με χριστιανικές παραστάσεις, άπ' όπου καί τό όνομα τής σπηλιάς. Το μεσαίο στρώμα μάς έδωσε θραύσματα άγγελών άπό τό 1000 π.Χ μέχρι καί έρυθρόμορφα άττικά του 5ου αι. μικρά άγάλματα του Πάνα καί του Σομή, σπηλαιόμορφα άνάγλυφα.

Τό κατώτατο στρώμα έδωσε θραύσματα προϊστορικής κεραμικής αφιερωμένα σε κάποια άγνωστη προϊστορική θεότητα.

Τά άνάγλυφα άν καί είναι όλα σπασμένα καί τά πρόσωπα κατεστραμμένα μαρτυρούν ότι ή αρχαία λατρεία, συνεχίστηκε καί στους πρώτους χριστιανικούς αιώνες καί ότι οι όπαδοί τής καινούργιας λατρείας τά κατέστρεψαν.

Το πλήθος τών λυχναριών είναι ένδεικτικό στοιχείο ότι αυτά δέν χρησίμευαν μόνο για φωτισμό του έσωτερικού, αλλά καί σαν αφιερώματα τών όπαδών τής αρχαίας λατρείας πού δέν σκανδαλίζονταν από τά σύμβολα τών χριστιανών αρκετά καί μόνο να πρόσφεραν ένα αφιέρωμα στό θεό Πάνα καί τίς Νύμφες.

R E S U M E

La grotte se trouve au côté Sud-Ouest du Mont Parnés. Elle s' appelle "autre de Pan" ou grotte aux lanternes, à cause du grand nombre de lanternes trouvées pendant les recherches archéologiques. Elle se compose de deux salles l'une de 52 m. de longueur et l'autre de 10 m. On a exploré la partie qui s' étend de l' entrée jusqu' à la partie gauche de l' intérieur à une distance de 15 m. Les recherches archéologiques ont mis à jour un grand nombre d' inscriptions, de vases du 5ème siècle av. J.C. et de reliefs votifs.

Pendant les premières années du nouvel ère, les chrétiens ont détruits les reliefs votifs parce que le culte ancien se prolonge même pendant les premiers siècles chrétiens Cet événement fut la cause de la destruction totale de la grotte comme lieu de culte.

1. ΑΙΔΙΑΝΟΣ . 'Αγροικικαί ἐπιστολαί, 15
2. ΒΑΛΑΚΗΣ Π. (15-3-1902) Νυμφαίον Πάρνηθας ἢ Λυχνοσπηλιά
Πανός Περιωδ. "Φύσις" ἀριθμ. 22.
3. ΔΕΛΗΓΕΩΡΓΗ- ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ Χ., 1980 .- Ἡ σπηλιά ναός τοῦ
θεοῦ Πάνα. Σπήλαια τῆς Ἀττικῆς ἀφιερωμένα
στή λατρεία τοῦ θεοῦ ἀνάτυπο Δελτίου Ε.Σ.Ε
1980.
4. Dodwell E. , 1819.- Tour through Greece. τομ.Ι σελ.506,
τομ. ΙΙ σελ. 162 , 304, 550 London.
5. Ἡρόδοτος ΣΤ, 105
6. I.G II² :4831 (Parnēs Phyle)
7. I.G II² :4828 (Parnēs Phyle)
8. I.G II² :4833 (Parnēs Phyle)
9. Ἰωάννου Ι ..1961.- Τό σπήλαιον τοῦ πανός στήν Πάρνηθα,
Δελτίον Ε.Σ.Ε τεύχ. 6 σελ. 26
10. Καρβαδίας ΙΙ., 1900.- Π.Α.Ε "Ἐκθεσις πεπραγμένων τῆς
Ἑταιρείας ,σελ. 13
11. Κορδέλλας Α. , 1879.- Αἱ Ἀθηναί ἐξεταζόμεναι ὑπό ὕδραυλι-
κῆν ἔποψιν .σελ. 139 - 144, Ἀθηναί.
12. Milchoffer ., 1900.- Karten von Attika Β. XIV, Erlautern
der text Reft VIII σελ. 10, 11, 12, 14 Berlin
13. Παπαδήμας Δ. 1938.- Ἄντρο Πανός, περιδ. "Οἱ φίλοι τῆς
ἀκτῆς " ἀριθ. 31.
14. Πausanias (I 28,4 και I 37,8)
15. Πετρόχειλος Ι., 1952.- Σηηλαιολογικαί ἔρευναι εἰς Ἀττι-
κῆν, Ἄντρον Πανός εἰς Πάρνηθα. Δελτίον Ε.Σ.Ε
σελ. 149.
16. Ρωμαίος Κ., 1905.- Εὐρήματα ἀνασκαφῆς τοῦ ἐπί Πάρνηθος
Ἄντρου Α.Ε σελ. 99 - 158.
17. Ρωμαίος Κ., 1906 .- Εὐρήματα ἀνασκαφῆς τοῦ ἐπί Πάρνηθος
Ἄντρου Α.Ε σελ. 83 - 116.
18. Ross., 1851.- Wanderungen in Griechenland" τομ. ΙΙ σελ.
77 Halle
19. Σκιᾶς Α. , 1900 .- Ἀνασκαφαί παρά τήν Φυλήν Π.Α.Ε σελ.
38 - 50.
20. Σκιᾶς Α. 1918.- Τό παρά τήν Φυλήν Ἄντρον Α.Ε. σελ.1-
28.
21. Vanderpool E. 1967.- Pan in Paiania AJA σελ.309-311.
22. Wiesner Article sur Pan R. E σελ. 1664.